

Редченко Я. О.

студент 3-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Інститут адвокатури в Україні, перш ніж набути сучасного вигляду, пройшов довгий і складний шлях розвитку, який виражається в певних періодах і пов'язаний з прийняттям найбільш важливих нормативно правових актів у відповідний історичний проміжок часу.

Перший період пов'язаний з укладанням Люблінської Унії між королівством Польським та князівством Литовським і утворення Речі Посполитої, коли українські землі були приєднані до об'єднаної держави. Тоді були прийняті Литовські статuti. У Першому Литовському статuti 1529 р. почав вживатись термін «прокуратор». Щоправда, трапляються слова «адвокат» — «адвокатус», але вони стосуються адміністративних урядовців — війта. У XVI ст. у загальнодержавних судах, зокрема у великокняжих — господарських, а також у судах городських і земських, з'являється новий тип захисника, професійного юриста — «прокуратора або речника». Так, Литовський Статут, який діяв на всіх українських землях частково аж до 1840 р., в усіх своїх редакціях (1529, 1566, 1588 рр.) встановлює умови, необхідні для виконання обов'язків прокуратора в судах. Зокрема, у статті 10 розділу VI першого Литовського Статуту наводиться умова, за якою прокуратором у судах литовсько-української держави не міг бути іноземець, а лише чоловік «у Великому князівстві оселый». Найдокладніше встановлює порядок судового захисту третій Литовський Статут, який справі прокураторів присвячує п'ять своїх артикулів. Зокрема, встановлювалося, що захисником могла бути кожна вільна людина (навіть не шляхтич), за винятком духовних осіб та судового персоналу замкових і земських судів у своїх округах. Тобто остання категорія осіб могла виконувати обов'язки захисника, але в судах інших округів. Литовський Статут передбачав, що прокуратор у суді може виступати як представником сторони, так і її помічником. Прокуратор повинен був подати судді засвідчений письмовий документ на право представляти інтереси сторони. Якщо ж сторона була присутня в суді, то вона лише усно підтверджувала це. Важливо, що у Литовському Статуті вже передбачено спеціальний урядовий захисник для убогих людей, удів і сиріт, які не могли себе захищати.

Окремі норми Статуту передбачали санкції за порушення основ етики захисника. Так, прокуратор, який, виконуючи свої функції, з матеріалів справи довідувався про певні факти, корисні для протилежної сторони, й намагався стати її прокуратором, позбавлявся права адвокатської практики.

Ще суворіші санкції передбачалися за свідоме вчинення шкоди клієнтові. Зокрема, якщо прокуратор, маючи справу, без поважних причин не з'явився в судове засідання й не довів через присягу причину своєї відсутності перед судом, «такіе прокураторы горлом корони быти мають». Тобто передбачалася смертна кара. Таким чином, у Литовському Статуті вперше в Україні зроблена спроба впорядкувати справу судового захисту та чітко виділити адвокату як діяльність як певну професію.

Другим етапом розвитку Української адвокатури є робота з кодифікації українського права у середині XVIII ст., яка закінчилась у 1743р. підготовкою проекту кодексу «Права за якими судиться малоросійский народ». Цей проєкт і не набув офіційного визнання царським урядом але він широко застосовувався на території України.

Вперше в українському законодавстві передбачено форму і текст усної присяги адвоката. Її «чинили» перед судом ті повірені, які «багато справ у судах ведуть». Присягали тоді «Господу Богу всемогутньому» бути перед судом послухним, вести тяжбу (справу) «безволокитно», «сумлінно по силі розуму свого, по совісті захищати», «нічого противній стороні на шкоду своєму клієнту не прихилити» (пункт 2 артикул 7). Джерелами «Прав» були Литовські Статути, «Хелминське право», «Саксонське зерцало» тощо, а також українське звичаєве право й судова практика, російське законодавство. Кодифікатори додали й ряд нових норм.

Наступним етапом розвитку є «Статути кримінального судочинства» Російської імперії 1864 р. При підготовці статутів було використано не тільки континентальний (Європейський), а й наявний у самій Росії та Україні досвід в області адвокатури.

Так, при вступі до спільноти адвокатів кандидат зобов'язаний був при нести присягу. До присяги адвокат приводився Радою присяжних повірених у тому суді, до якого ця Рада чи її відділення були приписані. Сам текст присяги містив обов'язок перед «всемогутнім Богом і животворящим хрестом Господнім, а також імператором» виконувати в чесності закони імперії, не писати й не говорити нічого, що могло б «ослабити православну церкву, державу, суспільство і добропорядність», не «порушувати повагу до суддів і влади», і аж у кінці — «охороняти інтереси довіритель». Після присяги кандидат заносився в реєстр присяжних повірених і міг займатись юридичною практикою в цивільних і кримінальних справах. Ті ж повірені, які не були «під присягою», могли вести лише справи цивільні в загальних і мирових судових установах і свідцтва про це їм видавалися з'їздами відповідних судів за формою, встановленою Міністерством юстиції.

Була ще одна когорта представників, які не мали ні свідцтва з'їздів судів, ні виданих Радою присяжних повірених, — це були повірені, які допускались до ведення справ за окремим дозволом мирового судді за клопотанням такого ходока, але не більше 3-х разів у рік. Адвокати, які відповідно до Розділу IX «Про осіб, що знаходяться при судових місцях» Установи судових установлень (1864р.) іменувалися присяжними повіреними і приватними повіреними, оформилися як окрема категорія осіб, що володіють процесуальними правами, саме з моменту ухвалення даного акту. Присяжна адвокатура була «корпорацією» осіб вільної професії. Присяжними повіреними могли бути

особи, які хотіли присвятити себе клопотанням у чужих справах, відповідали необхідним для цього умовами і були прийняті в «корпорацію» адвокатів у встановленому порядку. Особи, які бажали стати присяжними повіреними, повинні були бути підданими російської імперії, не перебувати на державній або громадській службі на будь яких посадах, крім почесних і безкоштовних, мати визначений віковий, моральний і освітній ценз. Віковий ценз полягав в досягненні 25 років. Моральний ценз такий же, як для суддів. Різниця полягає в тому, що судьями не призначалися особи, які були засуджені до виключення зі служби, тюремного ув'язнення чи більш суворого покарання, а також які перебувають під судом за обвинуваченням у будь якому злочині або проступку. Перешкодою для прийняття до складу присяжних повірених була наявність даних вчинення кандидатами лише тих злочинів, що караються позбавленням або обмеженням правового стану, якщо справа не закінчилася повним виправданням. Крім того, присяжними повіреними не могли бути особи, яким закон забороняє вести чужі судові справи

Наступний етап розвитку інституту адвокатури пов'язаний із Радянським періодом, а саме з революцією 1917 року, незважаючи на збереження Центральною Радою України інституту присяжних та приватних повірених, радянською владою згідно з тимчасовим положенням про народні суди та революційні трибунали 1919 року, адвокатуру в Україні було ліквідовано. Були створені колегії правозаступників. З прийняттям декрету «Про суд» присяжну адвокатуру було ліквідовано. Функції присяжних та приватних повірених — кваліфікованих правозахисників доручалося виконувати будь-якому громадянину у віці старше 18 років. Лише в жовтні 1922 року було здійснено відновлення інституту адвокатури. Коли ЦВК України затвердив Положення про адвокатуру УРСР 2 жовтня 1922 року, відповідно до якого були створені губернські колегії захисників у кримінальних і цивільних справах з певними правами на самоврядування. В цей час осіб, які виконували функції захисників, називали оборонцями. 25 вересня 1931 року було затверджено нове Положення про судоустрій УРСР за яким принципи організації адвокатської діяльності не змінились. У 1931 році НКЮ прийняв Інструкцію про порядок ліквідації окружних судів, прокуратур і президій колегії захисників. Також 16 серпня 1939 року РНК СРСР прийняв Положення про адвокатуру, за яким функції колегій «захисників», перейшли до утворених колегій адвокатів, які здійснювали правозахисну діяльність. Після прийняття у 1958 р. законодавства про судоустрій, основ кримінального та цивільного законодавства СРСР, в 1960р. ККУ та КПК, а в 1963р. — ЦКУ і ЦПК були зроблені істотні зміни в регульованні інституту адвокатури України.

У 1977 році ВР УРСР була прийнята нова Конституція УРСР, за якою кожна з гілок державної влади мала окремий Розділ в Конституції УРСР, яким закріплялися їх повноваження. У свою чергу адвокатура свого розділу в Конституції не мала. Вона була віднесена до Розділу «Правосуддя», та весь правовий зміст знаходився у ст. 159 Конституції УРСР, за якою надання правової допомоги в український державі покладалося лише на колегії адвокатів. Це зумовило прийняття нового Положення про адвокатуру УРСР, яке проголошувало гарантію здійснення адвокатами професійних прав та розширення прав на самоврядування.

Наступним етапом є так званий етап новітньої української адвокатури, він починається з прийняття 19 грудня 1992 року Верховною Радою України Закону «Про адвокатуру». 5 липня 2012 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» який на даний час є актуальним. Завдяки його прийняттю інститут української адвокатури набув повної самостійності, незалежності та самоврядності.

Вважаємо, сучасний етап її розвитку є історично виправданим і продовженням вікової традиції української адвокатури, яке має історичний досвід поколінь адвокатів. Таким чином, можна зробити певні висновки. Інститут адвокатури гармонійно розвивався в загальному руслі розвитку законодавств тих держав, до складу яких входили українські землі. Така генеза пов'язана з прийняттям найбільш важливих для судочинства нормативно правових актів, а пізніше й актів, регулюватимуть адвокатську діяльність безпосередньо. На сьогоднішній день адвокатура — самостійний самоврядний інститут, з належною регламентацією, з наявністю процесуальних гарантій щодо реалізації професійних прав, який, однак, зважаючи на потреби часу, перебуває в динамічному розвитку.